

УДК 342.9:347.965

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.3.72>**О. В. Валах**здобувач наукового ступеню кандидата юридичних наук
Науково-дослідного інституту публічного права

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

У статті визначено, що права і свободи людини – це гарантовані та визнані національним і міжнародним правом природні та невід'ємні можливості особи, які визначають її правовий статус, забезпечують умови для вільного розвитку, самореалізації та захищеності від неправомірного втручання з боку органів публічної влади, і виступають об'єктом особливого адміністративно-правового захисту в демократичній правовій державі. У статті сформовано ключові ознаки прав і свобод людини, якими є: 1. Природний і невід'ємний характер, оскільки права людини існують незалежно від державного визнання – вони належать кожній особі від народження. 2. Універсальність, адже права і свободи поширюються на всіх без винятку осіб, незалежно від їхніх юридичних чи соціальних характеристик. 3. Юридична гарантованість, яка полягає в закріпленні в Конституції України, міжнародно-правових актах і в національному законодавстві. 4. Охоронюваність з боку держави, оскільки саме держава зобов'язана не лише утримуватися від порушення прав, а й активно забезпечувати їх реалізацію та захист. 5. Об'єкт адміністративно-правового захисту, оскільки у сфері публічного управління особливого значення набуває можливість особи захистити свої права саме від протиправних дій або бездіяльності органів державної влади, посадових осіб, що відбувається переважно в адміністративно-правовій площині. У статті визначено, що права і свободи людини як об'єкт адміністративно-правового захисту – це сукупність гарантованих державою та міжнародними нормативними актами фундаментальних суб'єктивних прав і свобод, що належать кожній особі від народження і становлять основу її правового статусу. Вони є предметом особливої уваги з боку органів публічної влади та суспільства загалом, оскільки їхнє дотримання забезпечує гідність, свободу та розвиток людини. Адміністративно-правовий захист цих прав і свобод полягає у застосуванні спеціальних юридичних механізмів, які спрямовані на недопущення порушень, а також на відновлення порушених прав у сфері взаємодії особи з державними органами. У контексті адміністративного права, права і свободи людини виступають як центральний об'єкт правозахисної діяльності, що охоплює різноманітні форми захисту, включно з адміністративним оскарженням, представництвом інтересів адвокатом та адміністративним судочинством. В статті підкреслено, що у межах адміністративно-правового механізму, права і свободи людини слід розглядати не лише як об'єкт захисту, а як концептуальну категорію, що визначає ціннісну орієнтацію усієї системи публічного управління, зважаючи на те, що ефективність такого захисту значною мірою залежить від професійної участі адвоката, спроможного забезпечити реальне поновлення порушених прав, а також попередити їх порушення у публічно-правових відносинах.

Ключові слова: адвокат, адміністративне оскарження, адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правовий механізм, гарантії, захист, контроль, права, свободи, публічні правовідносини.

Актуальність теми. Права і свободи людини становлять фундаментальний інститут сучасного конституційного та адміністративного права, водночас виступаючи критерієм демократичності та гуманістичної спрямованості правової

системи будь-якої держави. В умовах розбудови правової держави та утвердження принципів верховенства права в Україні забезпечення належного рівня реалізації та охорони прав і свобод особи набуває особливого значення, оскільки саме через

ефективні механізми їх захисту відбувається гармонізація відносин між особою та публічною адміністрацією, зміцнення довіри до органів державної влади, а також формування соціально орієнтованої моделі державного управління. З огляду на це, об'єктність прав і свобод людини в адміністративно-правовому механізмі захисту потребує системного переосмислення у світлі актуальних викликів, включаючи цифровізацію публічних послуг, воєнний стан, обмеження прав під час надзвичайних правових режимів, а також у межах виконання міжнародних зобов'язань України у сфері прав людини.

Водночас у сфері адміністративного права спостерігається значна динаміка трансформацій, які впливають на способи, форми та інструменти реалізації адміністративно-правового захисту, що, в свою чергу, актуалізує потребу у глибокому науковому осмисленні ролі прав і свобод людини як центрального елемента змісту адміністративно-правових відносин. Права і свободи особи не тільки потребують правової охорони, але й виступають базовою передумовою належного функціонування адміністративної юстиції, дотримання принципу пропорційності дій публічної влади, а також впровадження ефективних процедур превентивного й відновного захисту, а тому дослідження прав і свобод людини як об'єкта адміністративно-правового захисту має не лише теоретичне, але й вагомим практичне значення для вдосконалення нормативно-правового регулювання, судової практики та адміністративної процедури в Україні.

Огляд останніх досліджень. Інститут адвокатури в адміністративно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини в Україні комплексно аналізували такі вчені як: Ю. Бисага, А. Боровик, О. Коваль, О. Кравчук, Ю. Загуменна, В. Манзюк, Х. Маркович, Е. Наджафлі, А. Олійник, І. Ревуцька, Р. Сербин, О. Приходько, В. Шевчук, Є. Шкребець, Т. Шумейко та інші.

Проте, в умовах новітньої трансформації інструментів охорони та захисту прав і свобод людини, сучасну роль адвокатури, як інституту та адвоката індивідуально – необхідно переглянути, що в свою чергу,

обумовлює актуальність наукових викликів у цій площині.

Мета статті полягає у тому, щоб дослідити, визначити та розкрити права і свободи людини, як об'єкта адміністративно-правового захисту.

Виклад основних положень. Україна, будучи членом ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій, чітко виконує зобов'язання з міжнародних договорів, зокрема тих, що безпосередньо стосуються прав і свобод людини та громадянина. У державі триває процес удосконалення чинного законодавства, узгодження його з міжнародними стандартами, завдяки чому формується належна система права демократичного суспільства. Крім цього, передбачено створення механізму організаційного забезпечення адміністративної реформи, який охоплював би головні складові адміністративних перетворень. Наявність такого механізму має важливе значення саме тому, що через етап проведення економічних, соціальних, правових реформ пройшли всі цивілізовані країни. Ефективність їх проведення забезпечували спеціально створені державні структури. [1].

Сьогодні захист прав громадян розуміється як одна з невідмінних ознак сучасної держави, забезпечення реальності прав і свобод людини та громадянина виступає своєрідним індикатором сталості й зрілості такої держави. Така позиція є результатом поступового становлення державно-правових поглядів у напрямки визнання людини, її прав, свобод і законних інтересів найвищою соціальною цінністю, орієнтиром в діяльності держави й усіх суспільних інститутів. Важливу роль у цьому відіграють гуманістичні за своєю спрямованістю теорії громадянського суспільства, природного права, соціальної й демократичної держави, а також правової держави. Зазначимо, що саме остання є якісно новою моделлю держави, в основу якої покладається пріоритет прав і свобод людини і громадянина, їх реальність, забезпеченість достатніми й адекватними правовими засобами, гарантованість з боку держави [2].

Розвиток концепції прав людини перебуває під впливом тенденцій, що сягають

в глибоку історію правової організації суспільства у різних культурних цивілізаціях. Сьогодні це виявляється не стільки у юридичному змісті самих прав, скільки у їх сприйнятті як системи загальновищезначущих цінностей крізь призму національних традицій і світоглядів, зокрема уявлень про місце людини в природі, соціумі, світі [3, с. 33]. Серед багатьох підходів до розуміння сутності прав людини, які існують у юридичній літературі, на думку П. Рабіновича, можна виокремити: 1) етичний (або етико-нормативний) підхід, який під правами людини розуміє форму існування, спосіб прояву принципів і приписів моралі; 2) психологічний підхід, де права людини – це певні уявлення людини, її погляди та вимоги щодо надання їй суспільством чи державою певних благ; 3) релігійний, де права людини – це явище, встановлене позаземним, нематеріальним творцем (наприклад, Богом); 4) легістський (юридично-позитивістський) підхід, у якому права людини – це лише ті можливості людини, які їй надані державою, шляхом їх закріплення у джерелах позитивного права [4, с. 12–14]. В свою чергу М. Козюбра, виділяє серед існуючих підходів два основні підходи, вважаючи, що вони домінують у політико-правовій думці: перший – природний підхід, при якому права людині належать від природи, вони є невідчужувані, невід’ємні, їх не можна позбавити і вони «становлять елементарні передумови гідного людського існування та розвитку людства в цілому»; другий – легістський, при якому людина отримує права від держави, яка встановлює та надає їх людині [5, с. 7–9].

Таким чином, права і свободи людини – це гарантовані та визнані національним і міжнародним правом природні та невід’ємні можливості особи, які визначають її правовий статус, забезпечують умови для вільного розвитку, самореалізації та захищеності від неправомірного втручання з боку органів публічної влади, і виступають об’єктом особливого адміністративно-правового захисту в демократичній правовій державі.

При цьому, до ключових ознак прав і свобод людини, ми можемо віднести наступні:

1. Природний і невід’ємний характер, оскільки права людини існують незалежно від державного визнання – вони належать кожній особі від народження.

2. Універсальність, адже права і свободи поширюються на всіх без винятку осіб, незалежно від їхніх юридичних чи соціальних характеристик.

3. Юридична гарантованість, яка полягає в закріпленні в Конституції України, міжнародно-правових актах і в національному законодавстві.

4. Охоронюваність з боку держави, оскільки саме держава зобов’язана не лише утримуватися від порушення прав, а й активно забезпечувати їх реалізацію та захист.

5. Об’єкт адміністративно-правового захисту, оскільки у сфері публічного управління особливого значення набуває можливість особи захистити свої права саме від протиправних дій або бездіяльності органів державної влади, посадових осіб, що відбувається переважно в адміністративно-правовій площині.

Адміністративно-правовий механізм захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина І. Ієрусалімова пропонує розуміти як систему засобів, які є елементами, складовими впливу цієї галузі права на суспільні відносини та встановлювані її нормами гарантії реалізації цих прав (поновлення в органах виконавчої влади та суду, захист за допомогою адміністративної відповідальності та прокурорської діяльності щодо забезпечення прав і свобод громадян) [6, с. 91]. О. Муза під адміністративно-правовим механізмом захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб пропонує розуміти комплексну, системну та складну категорію адміністративного права, що наділена регулятивною, охоронною та захисною функціями у відносинах невідомих суб’єктів із органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами [7, с. 35].

Досліджуючи структуру (внутрішню будову) механізму адміністративно-правового захисту науковці по-різному підходять до визначення його елементів. Так, Н. Глуценко до елементів механізму адміністративно-правового захисту прав у медичній

сфері відносить: 1) сукупність адміністративно-правових заходів; 2) суб'єктів адміністративно-правового механізму захисту прав у медичній сфері – органи державної влади, підприємства, установи, організації чи посадові особи; 3) заходи, спрямовані на забезпечення реалізації та відновлення прав у медичній сфері [8, с. 68]. На думку Я. Лазура, механізм забезпечення прав і свобод громадянина уособлює комплекс взаємодіючих елементів, які надають належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод. Його структурними елементами є: норми права; юридичні передумови забезпечення прав і свобод (правовий статус особи); нормативно-правові засоби забезпечення прав і свобод (юридичні гарантії); загально-соціальні умови забезпечення, охорони і захисту прав і свобод особи (фактичне соціальне макросередовище, в якому здійснюється забезпечення прав і свобод) [9, с. 13].

Тобто, можна вважати, що адміністративно-правовий захист – це вид юридичного захисту, що здійснюється в межах публічно-правових відносин з метою відновлення, забезпечення або реалізації прав і свобод людини та громадянина шляхом застосування заходів адміністративно-правового характеру, ініційованих як самою особою, так і її представником (зокрема адвокатом), у взаємодії з органами публічної адміністрації, їх посадовими особами або в порядку адміністративного судочинства.

При цьому, ключовими елементами, які розкривають поняття адміністративно-правового захисту є:

1. Юридична природа, яка визначає, що мова йде саме про правову форму захисту, на відміну від політичної, моральної чи соціальної.

2. Публічно-правове підґрунтя полягає в тому, що захист здійснюється у сфері публічного управління, тобто між особою і органом публічної влади.

3. Об'єкт – права і свободи людини, тобто предметом захисту є не майнові чи договірні інтереси, а базові публічні суб'єктивні права та свободи.

4. Ініціатива захисту, яка може бути реалізована як самою особою (самоза-

хист), так і через процесуального представника – адвоката.

5. Форми реалізації, яка включає в себе адміністративне оскарження (звернення, скарги, запити); участь у провадженнях у сфері публічного управління; представництво інтересів в адміністративному суді.

6. Мета – відновлення або запобігання порушенню прав, тобто не лише реагування на порушення, але й превентивна функція.

Можемо зробити висновок, що права і свободи людини як об'єкт адміністративно-правового захисту – це сукупність гарантованих державою та міжнародними нормативними актами фундаментальних суб'єктивних прав і свобод, що належать кожній особі від народження і становлять основу її правового статусу. Вони є предметом особливої уваги з боку органів публічної влади та суспільства загалом, оскільки їхнє дотримання забезпечує гідність, свободу та розвиток людини. Адміністративно-правовий захист цих прав і свобод полягає у застосуванні спеціальних юридичних механізмів, які спрямовані на недопущення порушень, а також на відновлення порушених прав у сфері взаємодії особи з державними органами. У контексті адміністративного права, права і свободи людини виступають як центральний об'єкт правозахисної діяльності, що охоплює різноманітні форми захисту, включно з адміністративним оскарженням, представництвом інтересів адвокатом та адміністративним судочинством.

Таким чином, у межах адміністративно-правового механізму, права і свободи людини слід розглядати не лише як об'єкт захисту, а як концептуальну категорію, що визначає ціннісну орієнтацію усієї системи публічного управління, зважаючи на те, що ефективність такого захисту значною мірою залежить від професійної участі адвоката, спроможного забезпечити реальне поновлення порушених прав, а також попередити їх порушення у публічно-правових відносинах.

Список використаної літератури:

1. Бородин І. Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина: автореф. дис. доктора юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 38 с.

2. Сокурено О. Адміністративно-правовий аспект захисту прав та свобод людини та громадянина. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Випуск 2 (14). С. 92-96.
3. Тихомиров О. О. Права людини: інформаційний вимір: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 304 с.
4. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ. Атіка, 2004. 464 с.
5. Козюбра М. Теоретико-методологічні аспекти прав людини. *Український часопис прав людини*. 1997. №3/4. С. 7-9.
6. Ієрусалімова І. О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2006. 205 с.
7. Муза О. В. Адміністративно-правовий механізм захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. №6. С. 32-36.
8. Глущенко Н. В. Поняття адміністративно-правового механізму захисту прав у медичній сфері. *Правові горизонти*. 2018. №8 (21). С. 65-69.
9. Лазур Я. В. Специфіка адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини у сфері публічного управління: засоби, форми та методи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Випуск 5. Т. 3. С. 11-14.

Valakh O. V. Human rights and freedoms as an object of administrative and legal protection

The article defines that human rights and freedoms are natural and inalienable possibilities of a person guaranteed and recognized by national and international law, which determine his legal status, provide conditions for free development, self-realization and protection from unlawful interference by public authorities, and are the object of special administrative and legal protection in a democratic state based on the rule of law. The article establishes the key features of human rights and freedoms, which are: 1. Natural and inalienable nature, since human rights exist regardless of state recognition – they belong to every person from birth. 2. Universality, because rights and freedoms apply to all persons without exception, regardless of their legal or social characteristics. 3. Legal guarantee, which consists in being enshrined in the Constitution of Ukraine, international legal acts and national legislation. 4. Protection by the state, since it is the state that is obliged not only to refrain from violating rights, but also to actively ensure their implementation and protection. 5. The object of administrative and legal protection, since in the field of public administration, the ability of a person to protect his rights from unlawful actions or inaction of state authorities and officials is of particular importance, which occurs mainly in the administrative and legal sphere. The article defines that human rights and freedoms as the object of administrative and legal protection are a set of fundamental subjective rights and freedoms guaranteed by the state and international regulatory acts that belong to every person from birth and constitute the basis of his legal status. They are the subject of special attention by public authorities and society in general, since their observance ensures the dignity, freedom and development of a person. Administrative and legal protection of these rights and freedoms consists in the application of special legal mechanisms aimed at preventing violations, as well as restoring violated rights in the sphere of interaction of a person with state authorities. In the context of administrative law, human rights and freedoms act as the central object of human rights protection activities, encompassing various forms of protection, including administrative appeal, representation of interests by a lawyer, and administrative litigation. The article emphasizes that within the framework of the administrative-legal mechanism, human rights and freedoms should be considered not only as an object of protection, but as a conceptual category that determines the value orientation of the entire public administration system, given that the effectiveness of such protection largely depends on the professional participation of a lawyer who is able to ensure the real restoration of violated rights, as well as prevent their violation in public-legal relations.

Key words: lawyer, administrative appeal, administrative-legal regulation, administrative-legal mechanism, guarantees, protection, control, supervision, rights, freedoms, public legal relations.